

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ ЯК СКЛАДНОЇ ВІДКРИТОЇ ГОСПОДАРСЬКОЇ СИСТЕМИ

©2018 КОЛОМИЙЧУК Д. І.

УДК 330:3 (669)

Коломийчук Д. І. Теоретико-методологічні підходи до вивчення національної економіки як складної відкритої господарської системи

Метою статті є аналіз теоретико-методологічних підходів до вивчення національної економіки як складної відкритої господарської системи, що обумовлює необхідність уточнення сутності, структури і типологізації економічних систем, їх місця та ролі у світовій економіці. Зроблено огляд найбільш поширених підходів до визначення сутності економічної системи (функціонального, структурно-морфологічного, інформаційного та генетичного) та підходів до визначення її структурних елементів. Запропоновано авторське визначення економічної системи як складної, фрактальної, гетерархічної цілісності підсистем та елементів економіки, процесуальними атрибутами якої є самоорганізація, саморозвиток, історичність та людинорозмірність. Обґрунтовано, що основні параметри стійкості економічної системи визначаються конкретними показниками, вихід за межі яких свідчить про перехід системи в нестійкий стан. Проаналізовано роль теорії господарського порядку як методологічної основи визначення ключових властивостей і характеру економічних систем. Зроблено висновок, що перехідна економіка нового типу є складним феноменом, який поєднує загальні риси, притаманні всім трансформаційним процесам; особливі ознаки, характерні для транзитивних країн, що розвиваються; та унікальні властивості, притаманні економікам певних країн світу.

Ключові слова: відкрита система, національна економіка, стійкість, типологізація, господарський порядок, трансформаційна економіка, перехідна економіка.

Рис.: 1. **Табл.:** 2. **Бібл.:** 11.

Коломийчук Дмитро Іванович – молодший науковий співробітник Навчально-наукового інституту «Каразінська школа бізнесу» Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна (вул. Миросицька, 1, Харків, 61002, Україна)

E-mail: Kubik-1@ukr.net

УДК 330:3 (669)

UDC 330:3 (669)

Коломийчук Д. И. Теоретико-методологические подходы к изучению национальной экономики как сложной открытой хозяйственной системы

Целью статьи является анализ теоретико-методологических подходов к изучению национальной экономики как сложной хозяйственной системы, что обуславливает необходимость уточнения сущности, структуры и типологизации экономических систем, их места и роли в мировой экономике. Сделан обзор наиболее распространенных подходов к определению сущности экономической системы (функционального, структурно-морфологического, информационного и генетического) и подходов к определению её структурных элементов. Предложено авторское определение экономической системы как сложной, фрактальной, гетерархической целостности подсистем и элементов экономики, процессуальными атрибутами которой являются самоорганизация, саморазвитие, историчность и человекоразмерность. Обосновано, что основные параметры устойчивости экономической системы определяются конкретными показателями, выход за пределы которых свидетельствует о переходе системы в неустойчивое состояние. Проанализирована роль теории хозяйственного порядка как методологической основы определения ключевых свойств и характера экономических систем. Сделан вывод, что переходная экономика является сложным феноменом, объединяющим общие черты, присущие всем трансформационным процессам; особые признаки, характерные для развивающихся транзитивных стран; и уникальные свойства, присущие экономикам определенных стран мира.

Ключевые слова: открытая система, национальная экономика, устойчивость, типологизация, хозяйственный порядок, трансформационная экономика, переходная экономика.

Рис.: 1. **Табл.:** 2. **Библ.:** 11.

Коломийчук Дмитрий Иванович – младший научный сотрудник Учебно-научного института «Каразинская школа бизнеса» Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина (ул. Миросицька, 1, Харьков, 61002, Украина)

E-mail: Kubik-1@ukr.net

Kolomyichuk D. I. The Theoretical and Methodological Approaches to Studying the National Economy as a Complex Open Economic System

The article is aimed at analyzing the theoretical-methodological approaches to studying the national economy as a complex economic system that necessitates clarifying the nature, structure and typologization of economic systems, their place and role in the world economy. An overview of the most common approaches to definition of the essence of economic system (functional, structural-morphological, informational, and genetic) together with the approaches to definition of its structural elements is made. The author proposes his own definition of economic system as a complex, fractal, heterostructural integrity of subsystems and elements of economy, the procedural attributes of which are self-organization, self-development, historicity, and human-sizedness. It is substantiated that the basic parameters of durability of economic system are determined by concrete indicators, an excess of which testifies to transition of system into unstable condition. The role of the theory of economic mode as a methodological basis for determining key properties and nature of economic systems is analyzed. It is concluded that a transitional economy is a complex phenomenon, uniting common features inherent in all transformational processes; specific attributes, characteristic of the developing transitional economy countries; and unique properties inherent in the economies of certain world countries.

Keywords: open system, national economy, durability, typologization, economic mode, transformational economy, transitional economy.

Fig.: 1. **Tbl.:** 2. **Bibl.:** 11.

Kolomyichuk Dmytro I. – Junior Researcher of the Scientific-Educational Institute «Karazin Business School» of V. N. Karazin Kharkiv National University (1 Myronosytska Str., Kharkiv, 61002, Ukraine)

E-mail: Kubik-1@ukr.net

На сучасному етапі розвитку світового господарства та міжнародних економічних відносин національні економіки слід розглядати як складні відкриті нелінійні господарські системи. Тому необхідно, перш за все, з'ясувати сутність, структуру і типологізацію господарських систем, їх місце та роль у світовому господарстві.

Необхідність принципово нових наукових досліджень сутності, засад, типологізації, складу та побудови новітніх економічних систем обумовлена потребою в науковому обґрунтуванні сучасних суспільних процесів і явищ, спричинених соціально-економічними трансформаціями та глобальними перетвореннями сьогодення. Результати системних перетворень залежать від ступеня теоретичного доведення необхідності трансформацій, а також від наукової обґрунтованості та визначення поняття «економічна система».

Розв'язання проблем у рамках дослідження новітніх економічних систем вимагає обґрунтування принципу системності у формуванні та розвитку господарських структур. Зазначимо, що дослідження із системного підходу розпочато в наукових працях Т. Парсона, Й. Шумпетера, Г. Спенсера, К. Поланьї та інших відомих дослідників, які займалися аналітичним переосмисленням концепції класичної науки. Базові засади системного підходу ми знаходимо в науковій праці філософа-економіста О. Богданова «Тектологія. Загальна організаційна наука», у якій він доводить, що системність (організованість) – це «властивість цілого бути більшим за суму своїх частин» [2].

Особливої актуальності ці дослідження набули в 70–80-х рр. ХХ ст. у період постіндустріалізації, коли національні економіки стали складними, відкритими, нелінійними системами.

Проблеми сутності та структури господарських систем постійно знаходяться в полі зору вітчизняних і зарубіжних дослідників, є предметом численних наукових дискусій. Провідну роль у теоретичних розробках зазначених питань відіграють праці Е. Азроянца, В. Базилевича, Г. Башнянина, О. Беляєва, В. Бодрова, А. Бузгаліна, Б. Гаврилишина, І. Грабинського, В. Гейця, П. Грегори, П. Єценка, О. Колганова, Я. Корнаї, С. Кузьміна, Б. Кульчицького, П. Леоненка, Д. Лукінова, С. Любимцевої, М. Павлишенка, Ф. Прайора, Г. Рузавіна, Ж. Сапіра, Р. Стюарта, М. Шніцератаін. Водночас глобалізація світогосподарського розвитку, ускладнення та урізноманітнення національних економік, їх безупинні трансформації стимулюють нові наукові пошуки та дискусії в цьому напрямі. Таким чином, важливого значення набуває критичний аналіз наявних підходів до визначення сутності та структури економічної системи суспільства, зокрема обґрунтування необхідності їх дослідження в новітньому парадигмальному контексті.

Варто зауважити, що жвавий інтерес як українських, так і зарубіжних учених до становлення та розвитку економічних систем привів до створення

міжнародної наукової школи «Системології», представленої у працях С. Десницького (з'ясування змін у розвитку економічних систем з урахуванням еволюції відносин власності), М. Балудянського (моделювання економічних систем і дослідження механізму їх функціонування), В. Вернадського (дослідження системи економічних потреб суспільства), М. Туган-Барановського (історичний підхід до аналізу економічних систем, спроба типологізації останніх шляхом виокремлення гармонійних та антагоністичних економічних систем, дослідження національних особливостей розвитку окремих типів економічних систем), В. Голубничого (компаративний аналіз економічних систем, дослідження їх структури та порівняльних переваг), Б. Гаврилишина (поелементне зображення та типологізація економічних систем, глибоке дослідження їх ефективності), Б. Кульчицького (грунтовне висвітлення теорії, методології та типологізації економічних систем), австрійсько-канадського економіста Людвіга фон Берталанфі, який визначав систему як «сукупність елементів, що знаходяться у взаємодії», та ін. [11].

Метою статті є аналіз теоретико-методологічних підходів до вивчення національної економіки як складної відкритої господарської системи.

На сьогодні в економічній літературі представлено різні підходи до визначення сутності економічної системи, найбільш поширеними серед яких є функціональний, структурно-морфологічний, інформаційний та генетичний.

1. *Функціональний підхід* передбачає трактування природи економічної системи на основі виявлення її призначення, взаємодії з навколишнім середовищем і відповідного механізму вирішення основних проблем економічного життя.

Зазначений підхід відображає зв'язок зовнішніх впливів на систему з її реакцією, поведінкою, здатністю змінюватися під впливом керуючих імпульсів.

Наприклад, К. Астапова розглядає економічну систему як «формальну соціально-економічну структуру, що організує виробництво товарів (послуг), затребуваних у внутрішньому середовищі відповідно до довгострокової стратегії, і використовує зовнішні та внутрішні ресурси – працю, капітал, технології» [1].

2. *Структурно-морфологічний підхід* передбачає розкриття сутності економічної системи на основі дослідження її субординованої ієрархічної будови (зокрема виокремлення суттєвих взаємозв'язків і складових елементів), елементного складу (гомогенного, гетерогенного, змішаного), зв'язків (прямих, зворотних, нейтральних) та закономірностей формотворення.

Заслуговує на увагу підхід Г. Башнянина, який вважає, що всебічно збагнути зміст економічної системи можна лише при поєднанні її широкої та вузької інтерпретацій [6].

Економічна система у широкому розумінні є такою сукупністю підсистем (елементів) виробництва, цін, ринку, фінансів, грошей, кредиту, споживання та зв'язків між ними, які опосередковані системою регулювання та мають такі ознаки цілісності: 1) інтегративність; 2) організованість; 3) саморух; 4) загальна (кінцева) мета. У більш вузькому значенні економічну систему визначають як сукупність механізмів, інститутів функціонування, розвитку та регулювання національної економіки [8].

Акцент на структурних характеристиках економічної системи, безумовно, має важливе значення для виявлення її сутності. Водночас зазначений підхід, як правило, обмежується статичним аналізом і потребує подальшого уточнення з урахуванням складної взаємодії внутрішніх елементів системи та виявлення механізмів її функціонування і розвитку.

3. *Інформаційний підхід* спрямований на дослідження рівня організації (дезорганізації) системи, ймовірнісне прогнозування її реакції на той чи інший вплив, визначення впорядкованості системи та оцінку перспектив її вдосконалення.

Так, на думку А. Мельника, економічна система має матеріально-інформаційну природу та формується в результаті єдності таких двох основ:

1) матеріальної (матеріальні активи та трудові ресурси), основне призначення яких полягає у виконанні роботи для здійснення метаболізму (речовинно-енергетично-інформаційного обміну із зовнішнім середовищем);

2) інформаційної (економічні відносини та інституції), яка пов'язує в системне ціле матеріальні елементи системи, забезпечуючи її впорядкованість і динамічну стійкість у просторі та часі. Основне призначення інформаційної основи – управління процесами здійснення взаємообміну.

4. *Генетичний підхід* пов'язаний із трактуванням економічної системи як складного динамічного об'єкта, що саморозвивається. Прихильники зазначеного підходу приділяють основну увагу дослідженню процесів зародження та еволюції економічної системи: її походження, основних етапів розвитку та перспектив подальшого існування.

Як уже зазначалося, цілісність якісних особливостей економічної системи визначається її елементами (їх природою, властивостями) та структурою. Внутрішній склад і взаємозв'язки структурних елементів економічної системи чітко відображає її структура. Згідно із сучасними науковими підходами всі елементи системи носять подвійний характер. Так, наприклад, кожний елемент має «незалежні ні від кого» властивості як самостійна одиниця, які він намагається підтримувати, функціонуючи як «ціле», та «залежні» властивості, які показують його належність до системи (цілого). Таким чином, можна зробити висновок, що система не повною мірою детермінує властивості всіх елементів, які входять до неї, а лише

частково. Своєю чергою, до основних властивостей системи включаються характеристики елементів, що її утворюють, але при цьому мають також і специфічні риси, не представлені в жодному з них.

Сьогодні в сучасній економічній літературі можна зустріти різні підходи до визначення структурних елементів економічної системи. Наприклад, досить поширений у наукових колах підхід, згідно з яким економічна система містить три основні ланки:

1) які визначають її матеріально-речовий зміст (продуктивних сил);

2) економічних відносин, зокрема організаційно-економічних, техніко-економічних і соціально-економічних;

3) механізму господарювання, який поєднує в собі дію як суб'єктивних, так і об'єктивних чинників з метою забезпечення динамічної рівноваги в суспільному виробництві.

Водночас такі прихильники ордолібералізму, як В. Ойкен, А. Рюстов, виокремлюють у своєму баченні такі ланки економічної системи, як речові, природні ресурси, людей у ролі виробників та споживачів; економічні відносини виробництва, розподілу та споживання; організацію, яка регулює встановлення правових норм та інституційних правил для господарського процесу. Тут мова йде про те, що, закріплені в конституції та інших нормативно-правових документах обов'язкові правила утворюють господарську конституцію, яка разом із неписаними правилами формує господарський порядок. При цьому особлива форма господарського порядку впливає на поведінку економічних суб'єктів та господарські процеси. У зв'язку з цим прийнято вважати, що економічна система поєднує господарські процеси та господарський порядок, на формування яких дуже суттєвий вплив справляє їх взаємозв'язок з іншими соціальними системами, особливо з політичною [8].

Також важливе місце в економічній літературі посідає підхід до економічної системи відомих західних вчених Р. Стюарта та П. Грегорі, які до складу основних елементів економічної системи включають:

1) сам процес організації заходів для прийняття рішень;

2) механізм забезпечення координації;

3) механізми визначення та спонукання людей до дії та права власності.

Здійснивши аналіз наявних підходів до визначення економічної системи, а також враховуючи конструктивну критику наявних дефініцій, автором запропоновано визначення економічної системи як *складної, гетерархічної цілісності підсистем та елементів економіки, головними атрибутами якої є саморозвиток, самоорганізація, людинорозмірність та історичність*. Конкретизувати таке визначення має аналіз сутнісних характеристик сучасних макроекономік [5].

Загально визнано, що економічна система як складне утворення має багато характеристик, кожна з яких хоча й відображає її суттєві сторони, однак є неповною. Підкреслюючи багатовимірність господарського життя суспільства, відомі західні дослідники П. Грегорі та Р. Стюарт звертають увагу на те, що «економічна система не може бути повністю охарактеризована з погляду лише однієї ознаки» [10].

Дослідження генетики складних систем ґрунтуються на використанні не детерміністського, а ймовірнісного підходу. Розрізняючи прості (сумативні) й складні (цілісні) системи, вчені звертають увагу на наявність інтегральної (системної) якості, реалізація якої є вирішальним чинником визначення цілісності (табл. 1).

Відкритість, стійкість, динамічна рівноважність економічної системи ґрунтуються на постійній взаємодії з навколишнім середовищем. Економічна система, як підсистема соціальної системи, є відкритою системою, що постійно здійснює інформаційно-енергетично-речовинний обмін із зовнішнім середовищем, яким для економічної системи виступають природне та соціальне середовище, інші економічні системи та глобальна економіка в цілому [4].

Відмінності між відкритими та умовно відкритими системами пов'язані зі стійкістю систем. Взаємодію економічної системи із зовнішнім середовищем характеризує стійкість, що визначає її здатність зберігати цілісність та виконувати свої

Таблиця 1

Відмінності між простими (сумативними) та складними (цілісними) економічними системами

Прості (сумативні)	Складні (цілісні) рівноважні та нерівноважні системи
Системи в ембріональному стані, які лише за наявності певних передумов можуть трансформуватися в системи вищого порядку – зрілі цілісні системи	Системи, що вирізняються сформованістю субординаційних системних зв'язків між елементами та утвердженням системної якості
Можуть трансформуватися в цілісність вищого порядку, застигнути у своєму стані або просто зникнути в інфантильному віці	Цілісності, у яких домінують системні принципи розвитку
Ні самі по собі, ні їхні компоненти в процесі взаємодії не відображають якихось помітних якісних змін	Самодостатні системи, які функціонують на основі власних (системних) законів, вимогам яких підпорядковуються їхні структурні частини
Структурні ланки розвиваються на власній основі та підпорядковуються автономним закономірностям	Підтримують та відтворюють самі себе, самозбагачуються внаслідок відповідних трансформацій
Системна якість не набуває домінуючої функції, не стає детермінантою своїх частин, не перебирає на себе цілеутворювальну функцію, не перебудовує складові адекватно своїй системній природі	Системна якість набуває домінуючої функції, стає детермінантою своїх частин, перебирає на себе цілеутворювальну функцію, перебудовує складові відповідно до своєї системної природи

Джерело: складено за [6].

Таким чином, національна економічна система є складним, багатоконпонентним утворенням, що інтегрує величезну кількість взаємопов'язаних елементів та забезпечує взаємопереплетення різноякісних підсистем. Цільова спрямованість економічної системи в єдності з процесами її структуроутворення та структуроперетворення визначає вектор розвитку цієї системи в зовнішньому середовищі.

Запорукою динамізму, стійкості та ефективності економічної системи є розвиненість, взаємодія та взаємодоповнення її різних рівнів, серед яких сучасні дослідники виокремлюють нано-, міні-, мікро-, макро- та мегарівні. Останнім часом як самостійні об'єкти досліджуються різні види мезоекономіки, що формуються між зазначеними основними рівнями. Йдеться про економіку професійних груп, регіонів, макрорегіонів, галузевих і міжгалузевих комплексів, фінансово-промислових груп, міждержавних інтеграційних утворень та транснаціональних компаній.

функції за умов виходу параметрів зовнішнього середовища за певні обмеження чи допустимі норми. При цьому основні параметри стійкості економічної системи визначаються конкретними показниками, вихід за межі яких є свідченням переходу системи в нестійкий стан. Порівняльний аналіз економічної еволюції більшості розвинених індустріальних і нових індустріальних країн дає змогу визначити такі порогові значення для основних соціально-економічних індикаторів, серед яких річне зростання індексу цін не більше 3–5%, державний борг не має перевищувати 60% від ВВП, рівень безробіття не має перевищувати 15–20% від загальної чисельності працездатного населення і т. ін. [10].

Варто зауважити, що сучасні дослідники поділяють динамічні системи на стійкі лінійні та хиткі нелінійні (рис. 1).

Загально визнано, що для відкритих систем рівновага може бути лише миттєвою у процесі без-

Рис. 1. Відмінності між лінійними та нелінійними динамічними системами

Джерело: складено за [6; 7].

перервних змін. Такі системи відносять до класу стаціонарних – відкритих систем, які перебувають у стійкій динамічній рівновазі та здатні підтримувати певну програму руху до певної мети [8].

Слід зазначити, що в середині ХХ ст. засновник фрайбурзької школи неолібералізму В. Ойкен дав обґрунтування теорії господарського порядку як характеру економічних систем і методологічної основи визначення ключових властивостей. У подальшому учні та соратники В. Ойкена та Ф. Бюма – К. Хензель, А. Шюллер, Х-Г. Крюссельберг та ін. продовжили дослідження в цьому напрямі. Особливу увагу було приділено виявленню впорядковуючих принципів, які дають змогу включити багатоманітні форми порядку у зв'язок спільних порядків та цілісних систем [2]. Так, наприклад, К. Хензель доповнив два ідеально-типові рішення щодо прав власності двома відповідними формами індикації обмежених ресурсів. Це дало змогу досліднику виокремити основні типи господарських порядків:

- ✦ *приватнокапіталістичну ринкову економіку*, основу на децентралізованій структурі прав власності та регульованому ринковими цінами економічному розрахунку;

- ✦ *централізовано-адміністративну економіку*, основу на централізованій структурі прав власності та регульованому планом економічному розрахунку.

Таким чином, господарський порядок, що визначає права власності та економічний розрахунок, у концепції ордолібералізму виступає своєрідним чинником, який створює своєрідне магнітне поле для інших форм порядку у сфері фінансів, підприємництва, соціального устрою тощо. Зазначений теоретико-методологічний підхід дозволив німецьким вченим розробити оригінальну типологізацію економічних систем. Сучасна класифікація типів економічних систем, яка широко використовується в науковій та навчальній літературі, була запропонована лауреатом Нобелівської премії П. Самюельсоном, який виокремив ринкову, командну та змішану економічні системи.

Важливо зазначити, що в сучасній економічній літературі є різні підходи до типологізації перехідних економічних систем. Так, В. Бодров розрізняє [6]:

- ✦ *традиційну перехідну економіку*, яка охоплює економічні системи, що перебувають у стані переходу від натурального до ринкового господарства;
- ✦ *перехідну економіку нового типу*, яка характеризується заміною центрально-керованого (командного) механізму координації госпо-

дарського життя суспільства на ринкову саморегуляцію.

Зауважимо, що в сучасній економічній літературі, крім терміна «трансформаційна економіка» широко використовується термін «транзитивна (перехідна) економіка», яким позначається особливий тип економічної системи, що перебуває у процесі якісних змін еволюційного чи революційного характеру (табл. 2).

Аналіз різних підходів до розуміння сутності трансформаційної та транзитивної економік свідчить про існування концептуальних суперечностей та термінологічних розбіжностей, пов'язаних із невиправданим отождоженням цих понять. Прикладом цього є, наприклад, поява таких ярликів стосовно країн: «країни, що відстали», «країни-аутсайтери», «країни невеликого цивілізаційного ривка на Захід», «країни незавершеного модернізаційного переходу» тощо.

Так, на думку відомого українського дослідника В. Бодрова, необґрунтованим є отождоження перехідної економіки зі змішаною або багатоукладною, оскільки характеристики останніх «далеко не вичерпують складний і суперечливий політекономічний зміст феномена перехідної економіки. Насправді остання є не просто економікою переходу від однієї якості до іншої, а й особливою за якістю економікою, яка може відтворюватися та функціонувати доволі тривалий час» [6].

Отже, заслуговує на увагу теза, згідно з якою «у широкому розумінні зміст трансформаційної економіки значно перевищує парадигму ринкової економіки. Але має сприйматись і «вузький» зміст перехідного періоду, завданням якого є власне становлення ринкових відносин».

На думку сучасних дослідників, за своєю сутністю перехідна економіка є станом розвитку саме

в конкретний історичний момент, коли суспільство здійснює перехід від однієї цілісної системи до іншої. Головна мета такого руху передбачає не просто формування ринку – ринкова економіка постає лише як засіб для створення більш ефективної економічної системи, оскільки досвід провідних країн світу доводить, що системою, яка забезпечує високу ефективність господарювання, динамічний розвиток і високу якість життя, є соціально орієнтована ринкова економіка.

Далі за логікою дослідження доцільно визначитися з видами структур національної економіки:

1) *територіальна (регіональна) структура* національної економіки дає характеристику участі економічних районів, регіонів та інших територіальних утворень в створенні й споживанні сукупного суспільного продукту та ґрунтується на поглибленні територіального поділу праці та спеціалізації. На формування цього виду структури впливають такі елементи: участь окремих територіальних утворень, територіальних виробничих комплексів, спеціальних економіко-територіальних утворень у створенні та споживанні суспільного продукту та пропорції в адміністративно-територіальному розрізі;

2) *соціальна структура* характеризується диференціацією доходів різних верств населення, передбачає поділ національної економіки на сектори – сукупності соціально-економічних одиниць, об'єднаних соціально-економічними відношеннями. На рівні національної економічної системи це відносини між значними громадськими одиницями, націями та етнічними групами, соціальними групами та культурними шарами, соціально-професійними, соціально-демографічними, територіально-регіональними групами і т. п. Для економічної теорії значення має розподіл суб'єктів господарювання відповідно до форм власності на засоби виробництва;

Таблиця 2

Порівняльна характеристика трансформаційної та транзитивної економік

№ з/п	Трансформаційна економіка	Транзитивна економіка
1	Від лат. <i>transformatio</i> – перетворення	Від лат. <i>transitus</i> – перехід
2	<i>Характеризується:</i> – внутрішньосистемними (спрямованими на модернізацію та вдосконалення існуючих економічних відносин) та міжсистемними (пов'язаними з радикальною заміною складових елементів існуючої системи) перетвореннями; – як динамічною рівновагою, так і нерівновагою; – як одноразовими, так і перманентними змінами; – невизначеністю часових рамок	<i>Характеризується:</i> – міжсистемними перетвореннями, що відображають перехід від однієї якості економічної системи до іншої як наперед визначеного, бажаного стану соціально-економічного розвитку; – динамічною нерівновагою, всеохоплюючим, системним характером трансформаційних процесів; – одноразовими змінами, пов'язаними з подоланням певного стану; – часовими рамками, визначеними в гаслах економічної політики
3	Притаманна країнам з різним рівнем економічного розвитку, які зазнають внутрішньосистемних та міжсистемних перетворень	Притаманна країнам, які здійснюють міжсистемний перехід до ринкової економіки

Джерело: складено за [1; 9].

3) *секторальна структура* національної економіки характеризує поділ економіки країни за секторами, типами та формами власності, за організаційно-правовими формам підприємництва. Серед основних пропорцій, які визначають секторальну структуру, можна виділити: а) співвідношення між підприємницьким сектором, сектором домогосподарств, державним сектором і зовнішнім сектором створення та розподілу ВВП країни; б) співвідношення між приватною, державною, колективною та змішаною формами власності; в) співвідношення між організаційно-правовими формами підприємницької діяльності з урахуванням рівнів концентрації та централізації виробництва та капіталу [3].

Одними із основних елементів структури національної економіки є:

- ✦ *інфраструктура*, що включає галузі, які обслуговують народно-господарський комплекс: транспорт, банки, кредитну систему, автомобільні та залізні дороги, енергопостачання, водопостачання, газопостачання та зв'язок;
- ✦ *показники зовнішньої торгівлі*, яка характеризується як співвідношення різних товарних груп в обсязі експорту та імпорту товарів і послуг;
- ✦ *матеріально-технічна база*, яка відображає склад і розподіл виробничих сил суспільства – природних, матеріальних і трудових ресурсів;
- ✦ *вартісні показники*, що відображають співвідношення обсягів виробництва, кредитно-грошових потоків, доходів і видатків бюджету, склад грошової маси;
- ✦ *галузева спрямованість*, що характеризує розподіл національної економіки на галузі – якісно однорідні групи господарських одиниць, що виконують однакові за соціально-економічним змістом функції в процесі виробничого відтворення;
- ✦ *відтворювальна структура* як співвідношення елементів, сторін, підрозділів процесу суспільного відтворення.

Формування системи стійких зв'язків між елементами економічної системи має відповідати критеріям ефективності та оптимальності. Однак оптимальність економічної структури представляється неодмінною ознакою ефективного функціонування економічної системи.

У даний час для формування ефективної економічної структури необхідно виробити рішення двох основних завдань:

1. Розвиток виробництва широкого асортименту товарів і послуг відповідно до виробничих можливостей і потреб суспільства.
2. Забезпечення економічного зростання.

Таким чином, ефективна економічна структура буде формувати відповідний порядок у системі відносин між макроекономічними суб'єктами на основі максимального задоволення потреб суспільства за умови досягнення виробничої розподільчої ефективності використання ресурсів.

Окреслені завдання можливо вирішити за допомогою таких інструментів макроекономічного регулювання, а саме:

- ✦ *фіскальна політика* (оперування державним бюджетом через податкову систему та витрати держави);
- ✦ *грошово-кредитна політика* (контроль за грошовою пропозицією через ставку відсотка, резервну норму);
- ✦ *політика регулювання доходів*;
- ✦ *зовнішньоекономічна політика* (торгова політика, регулювання обмінного курсу).

Збалансована політика держави щодо розвитку національної економіки приведе до створення та вдосконалення її національного ринку, в якому будуть формуватися та розвиватися його окремі сегменти: ринок товарів і капіталів, ринок послуг, ринок праці, ринок нерухомості, фондовий ринок, ринок інтелектуальної власності, ринок засобів виробництва.

Сьогодні перед економічною наукою стоїть завдання формування такої структури національної економіки, яка стимулювала б перерозподіл ресурсів з технологічного відсталих галузей у високотехнологічний сектор виробництва, у сферу програмного забезпечення, телекомунікацій, біотехнологій, авіаційну промисловість та ін. Це дозволить підняти загальний рівень технологічної та економічної конкурентоспроможності вітчизняної економіки.

ВИСНОВКИ

Дослідження теоретико-методологічних підходів до вивчення національної економіки як складної відкритої господарської системи показало, що сутнісною ознакою сучасності є стрімка глобалізація економіки, що супроводжується складним переплетенням структурної взаємозалежності національних господарських комплексів, нарощуванням їхньої відкритості, зростанням транскордонних переміщень товарів, послуг, капіталів, інтенсивним обміном інформацією, технологіями тощо. Висока динамічність торговельних, фінансових, інформаційно-технологічних потоків і багатогранність форм прояву економічної активності утворюють надзвичайно складну ієрархію зв'язків і залежностей, загострюючи наявні та породжуючи нові суперечності. Ураховуючи всі ці фактори, національну економічну господарську систему можна визначити як складне, багатоконпонентне утворення, що інтегрує величезну кількість взаємопов'язаних елементів та забезпечує взаємопереплетення різноякісних підсистем. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Астапова Г. В., Астапова Є. А., Лойко Д. П. Організаційно-економічний механізм корпоративного управління в сучасних умовах реформування економіки України : монографія. Донецьк : ДонГУЗТ ім. М. Туган-Барановського, 2001. 528 с.

2. Богданов А. А. Тектологія. Всеобщая организационная наука : в 2-х кн. М. : Экономика, 1989. Кн. 1. 304 с.; Кн. 2. 351 с.

3. Богомолов О. І. Структура національної економіки : теоретичні підходи. *Вісник Донецького університету економіки та права*. 2013. № 2. С. 45–50.

4. Большой экономический словарь / под ред. Азрилияна. М. : Ин-т экономики, 1997. 864 с.

5. Воронкова В. Г. Синергетически-рефлексивная модель управления как единого социального организма. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2005. Вип. 21. С. 12–29.

6. Економічні системи : монографія. Т. 5. / за ред. Г. І. Башнянина. Львів : Ліга-Прес, 2014. 428 с.

7. Єрохін С. А. Структурна трансформація національної економіки : монографія. Київ : Світ Знань, 2002. 528 с.

8. Юхименко П. І., Леоненко П. М. Історія економіки та економічної думки : підручник. Київ : Знання, 2011. 646 с.

9. Офіційний веб-сайт Міністерства фінансів України. URL: <http://www.minfin.gov.ua/>

10. Domar E. *Essay in the Theory of Economic Growth*. Cambridge : MIT Press, 1985. 452 p.

11. Simmons C. *Economic Development and Economic History // Development Studies and Colonial Policy* / ed. by B. Ingham, C. Simmons. London, 1987. 380 p.

Науковий керівник – Казакова Н. А., кандидат географічних наук, професор, завідувачка кафедри міжнародних економічних відносин, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна

REFERENCES

Astapova, G. V., Astapova, Ye. A., and Loyko, D. P. *Organizatsionno-ekonomicheskii mekhanizm korporativnogo upravleniya v sovremennykh usloviyakh reformirovaniya ekonomiki Ukrainy* [Organizational and economic mechanism of corporate governance in modern conditions of reforming the economy of Ukraine]. Donetsk: DonGUZT im. M. Tugan-Baranovskogo, 2001.

Bogdanov, A. A. *Tektologiya. Vseobshchaya organizatsionnaya nauka* [Tectology. General Organizational Science]. Moscow: Ekonomika, 1989.

Bohomolov, O. I. "Struktura natsionalnoi ekonomiky : teoretychni pidkhody" [The structure of the national economy: theoretical approaches]. *Visnyk Donetskoho universytetu ekonomiky ta prava*, no. 2 (2013): 45-50.

Bolshoy ekonomicheskyy slovar [Large economic dictionary]. Moscow: In-t ekonomiki, 1997.

Domar, E. *Essay in the Theory of Economic Growth*. Cambridge: MIT Press, 1985.

Ekonomichni systemy [Economic systems], vol. 5. Lviv: Liha-Pres, 2014.

Ofitsiyni veb-sait Ministerstva finansiv Ukrainy. <http://www.minfin.gov.ua/>

Simmons, C. "Economic Development and Economic History". In *Development Studies and Colonial Policy*. London, 1987.

Voronkova, V. H. "Sinergeticheski-refleksivnaya model upravleniya kak yedinogo sotsialnogo organizma" [Synergistic-reflexive model of management as a single social organism]. *Humanitarnyi visnyk Zaporizkoi derzhavnoi inzhenernoi akademii*, no. 21 (2005): 12-29.

Yerokhin, S. A. *Strukturna transformatsiia natsionalnoi ekonomiky* [Structural transformation of the national economy]. Kyiv: Svit Znan, 2002.

Yukhymenko, P. I., and Leonenko, P. M. *Istoriia ekonomiky ta ekonomichnoi dumky* [History of Economics and Economic Thought]. Kyiv: Znannia, 2011.